

Олена Василівна Шевченко
завідувач сектору “Декоративно-ужиткове мистецтво”
науково-дослідного відділу збереження фондів,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
elen-shevchen@ukr.net

Olena Shevchenko
Head of sector of Decorative Applied Art
of the research department of preservation,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ЗРАЗКИ СРІБНОГО ПОСУДУ СІМ'Ї БРАНИЦЬКИХ ІЗ КОЛЕКЦІЇ НМІУ

EXAMPLES OF SILVER DISHES OF BRANYTSKI FAMILY FROM NMUH COLLECTION

Анотація

У статті представлений огляд предметів із вмістом дорогоцінних металів, які раніше не вивчалися та не мали чітких відомостей про своє походження. У процесі дослідження було встановлено, що вони належали графській сім'ї Браницьких.

Ключові слова: Національний музей історії України, Національний музей українського народного декоративного мистецтва, граф Браницький, срібний посуд

Summary

In the article items containing precious materials, which were not been previously researched and had not clear information about their origin are described. Close examination has revealed that they belonged to the Branytskyi family.

Keywords: National Museum of Ukrainian History, Ukrainian Folk Decorative Art Museum, count Branytskyi, silver dishes

Зібрання творів декоративно-ужиткового мистецтва із вмістом дорогоцінних металів виділяється своєю самобутністю серед інших колекцій музею, відображає традиції художньої обробки та середовище побутування їх на певному хронологічному проміжку. Природна краса благородного металу, поєднана з відповідним майстерним декоруванням, перетворює кожен із досліджених нами предметів (початкове призначення яких було для повсякденного вжитку) на пам'ятку золотарської справи.¹

Серед розмаїття предметів із дорогоцінних металів у зібранні НМІУ певне місце належить вишуканим предметам столового срібла, виділеним у окрему групу. Донедавна історія походження цих предметів не була встановлена, оскільки музейна документація зникла в роки Другої світової війни. Записи, зроблені в інвентарних книгах та каталожних картках, інформують про те, що означені предмети походять зі старих музейних фондів або ж були передані з Держбанку УРСР².

Завдяки розпочатому у 2012 р. дослідженню походження предметів музейного зібрання

¹ Стрілець М. С. До історії формування колекції пам'яток декоративно-ужиткового мистецтва 16–20 ст. з вмістом дорогоцінних металів та коштовного каміння у збірці НМІУ // Від першовитоків до сьогодення: із історії формування колекцій музею. Темат. зб. наук. пр. НМІУ. – К., 1995. – С. 131.

² Інвентарна книга “Речі з вмістом дорогоцінних металів” / НМІУ. – Т. 2–3.

“Речі з вмістом дорогоцінних металів” були виявлені речі, що походять із зібрання колекціонера та мецената Б. Ханенка,³ державного діяча Д. Федорова,⁴ а також ті, що привезені з етнографічних експедицій.

У 2015 р. ми з'ясували, що срібні чайничок, молочник, таця, дві тарілки та вазочка, раніше визначені як такі, що походять із подарованої музею колекції Д. Федорова, до неї не належать. Згадані предмети позначені маркуванням, що відрізняється від маркування на предметах столового срібла із зібрання Д. Федорова – нанесені червоною фарбою літери “ХПТ”. До того ж, чайник, молочник та тарілка майже однаково орнаментовані⁵.

Для подальшого дослідження нами були використані “Инвентарная книга по учету экспонатов художественно-промышленного отдела за 1899–1939 гг.” (копія)⁶, “Инвентарная книга по учету экспонатов Всеукраинского исторического музея за 1926–1936 гг.” (копія, завірена підписом директора А. Вінницького та печаткою ВІМ)⁷ та “Инвентар Всеукраїнського історичного музею”, які зберігаються в НА НМУНДМ. При вивченні перелічених архівних джерел нас зацікавила остання інвентарна книга, що містить розділи “Бувший промисловий відділ (ХПЧ)”, “Художньо-промисловий тимчасовий обмінний фонд (ХПТО)” та “Художньо-промисловий тимчасовий (ХПТ)”. В останньому розділі є список нових надходжень до відділу, у якому, зокрема, згадуються “Речі з срібного сервізу Браницьких, що знаходяться в сховищі художньо-промислового відділу. Записано до інвентаря після вилучення дуплетів, згідно акту від 25/VII.1930 р.” (№№ 392–432) з їхніми описами, що відповідають описам деяких предметів із нинішнього зібрання НМІУ предметів із вмістом дорогоцінних металів.

Фото 1.

Так, у п. 392 цієї книги записано: “тарілочка кругла, золочена, з бордюром, орнаментованим лавровим листям. Поля орнаментовані чеканним рослинним орнаментом із симетрично впорядкованими розетами та гілками із симетрично впорядкованими трихвостими листками та гронами із трьох ягід. На spodі тарілки монограма із літер «WB»”. В інвентарній книзі предметів із дорогоцінного металу НМІУ ця тарілочка закріплена за номером РДМ–1347: “срібна, золочена мілка тарілочка з бортом, прикрашеним гравірованим рослинним орнаментом з 4-х пишних розеток, з’єднаних пагоном з листям та ягодами. По краю бордюру розміщено поясок

³ Ханенко Богдан Іванович – колекціонер української старовини і творів мистецтва, археолог, меценат, промисловець, член Київського товариства старожитностей і мистецтв.

⁴ Федоров Дмитро Сергійович – віце-губернатор Волинський, Київський (1891–1896), колекціонер, меценат.

⁵ Шевченко О. В. Д. С. Федоров – меценат і колекціонер та його зібрання у колекції НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Ч. 2. – К., 2016. – С. 8–15.

⁶ НА НМУНДМ. – Оп. 1А. – Од. зб. 4. – Спр. 762/1.

⁷ НА НМУНДМ. – Оп. 1. – Од. зб. 50.

із зображенням рельєфних ов. Там же розміщено два клейма: одне не читається, інше має вигляд 8-кутного щитка із зображенням півня та цифрою “1”. Це – міське клеймо срібла 1-ї проби, тобто 925°, яким позначалися срібні предмети, вироблені у Франції. На звороті тарілки розміщена монограма власника із гравійованих латинських літер “WB” (фото 1).

П. 401 означеної інвентарної книги містить такий запис: “Кругла, срібла золочена тарілка, на 4-х кульках із вигнутими вінцями. Поля та дно орнаментовані чеканим рослинним квітковим орнаментом. У центрі дна проставлене клеймо з літерами «FW», неправильної круглої форми з літерою “A” та датою 23/1.1887, посередині напис «Wahlhofer»”. Ця тарілочка в зібранні НМІУ має інвентарний номер РДМ–1348. При дослідженні клейм нами було встановлено, що місцем виготовлення зазначеного предмета є Відень (Австрія). На це вказує круглий щиток, у якому розміщена літера “A” – означення міста. Також було уточнено дату виготовлення – “1837”, яка відрізняється від дати, зафіксованої в записі інвентарної книги художньо-промислового відділу. Цифра “13” є лотовим позначенням срібла. На жаль, поки що не вдалося встановити ім’я майстра (фото 2).

Фото 2.

Ще один предмет записано в “Інвентар” художньо-промислового відділу в п. 402: “Піднос прямокутний з заокругленими рогами, срібний, золочений з ребристим бордюром, перевитим рідким листям (фото 3). На spodі дна 5 клейм. Кругле з якорями (С.-Петербург), трикутне з ініціалами МК, 1836 – Н. AL – 84 та № Р”. Це – срібна таця із гладенькою золоченою поверхнею, з орнаментованим бордюром, представлена в зібранні НМІУ (РДМ–1399). Клейма на звороті таці розміщені в один ряд: круглий щиток із зображенням перехрещених якорів (клеймо Санкт-Петербурга XIX ст.), прямокутний щиток із дворянським позначенням (угорі – ініціали “МК”, унизу – дата “1836” та клеймо пробірного майстра), прямокутний щиток із позначенням проби срібла “84”, прямокутний щиток із латинськими літерами “N&P” (ініціали майстра середини XIX ст.) (фото 4).

Фото 3.

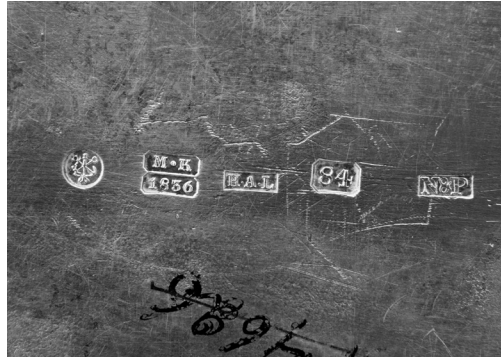

Фото 4.

Чудову пару складають чайничок (РДМ–925) та молочник (РДМ–1400) (фото 5). Чайничок на кільцевій ніжці має опуклий тулуб, поділений на вісім вертикальних сегментів виступаючими ребрами. Кожен сегмент прикрашений карбованим рослинним орнаментом на канфаренному тлі. На трисекційному шарнірі закріплена опукла кришка, також розділена на вісім сегментів. На бічній поверхні знаходиться кістяна С-подібна ручка; із протилежного боку розміщений гладенький носик-вилив.

Молочник, як і чайничок, має опуклий тулуб і також розділений на вертикальні сегменти із виступаючими ребрами. Горловина кругла, із профільованим вінчиком, розширюється у піднятий широкий вилив. На бічній поверхні закріплена фігурна дужка.

На денцях та біля ручок обох предметів розміщені клейма – латинські літери “ІК” (ініціали невстановленого майстра), овальний щиток із позначенням літери “А” (клемо м. Відня) та датою.

Фото 5.

Фото 6.

У книзі “ХПТ” під № 411 записаний ще один предмет із колекції НМІУ: “Вазочка для цуке-

рок, срібна, золочена, з ложечкою з ручкою у формі жінки, що цілується з лебедем. Берез оздоблений бордюром з чотирьох однакових симетричних рельєфних орнаментів, що зображують лебедів та завитки”. У зібранні дорогоцінних металів НМІУ це – чаша (РДМ–924) з тулубом півсферичної форми із гладенькою поверхнею. Вінчик профільований, під ним по ободу розміщений заглиблений поясок із рельєфними зображеннями лебедів та рослинного орнаменту на канфаренному тлі. На бічній поверхні закріплена ручка, утворена фігурами міфологічних персонажів – Леди та Лебедя. Чаша підтримується гладеньким циліндричним стояном, який розширюється у триярусну ніжку-піддон, прикрашену орнаментом з ов. По краю піддону розміщені клейма, за якими можна визначити дату та місце створення – ХІХ ст., Париж (Франція). На жаль, згадана ложечка не збереглася (фото 6).

Ще один предмет зі старим шифром “ХПТ–413” в інвентарній книзі НМІУ записаний як “РДМ–1346”. Це – чайник видовженої опуклої форми, у нижній частині прикрашений рельєфними овалами. Біля горловини із плавно вигнутим верхнім краєм розміщений носик. З іншого боку вмонтована фігурна дужка. На овальній горловині на шарнірі закріплена ледь випукла кришка, оздоблена рельєфними пальметами. В центрі кришки знаходиться гудзик для опертя пальця. В середину чайника вмонтовано ситечко із тканини. На денці розміщені клейма (фото 7).

Фото 7.

Ми розглянули шість предметів, які мають спільне походження у зібранні столового срібла НМІУ. На денцях тарілки та чаші вигравіювана монограма з латинських літер “WB” (“В. Браницький”). З інвентарної книги художньо-промислового відділу стає відомо, що згадані взірці походять зі столового сервізу польських графів Браницьких гербу Корчак. Першим із цього шляхетського роду, хто оселився в Україні, був К. Браницький (1731–1819), військовий та державний діяч Речі Посполитої, польний коронний гетьман. В 1781 р. він одружився із О. Енгельгард, племінницею Г. Потьомкіна та фрейліною Катерини II, і на її честь створив дендропарк Олександрію у Білій Церкві. У подружжя Ксаверія та Олександри було п’ятеро дітей: Катерина (1782–1820), у першому шлюбі – княгиня Сангушко, у другому – графиня Потоцька; Владислав (1783–1843), одружений з дочкою С. Потоцького, Розою; Олександр (1783 – після 1798); Софія (1790–1879), заміжня за А. Потоцьким; Єлизавета (1792–1880), дружина графа (згодом князя) і генерал-фельдмаршала М. Воронцова⁸. Після смерті батьків маєток у Білій Церкві успадкував

⁸ Браницкие (герба Корчак). Википедия – свободная энциклопедия [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Браницкие> – Название с экрана.

В. К. Браницький – генерал і сенатор, обер-егемейстер Височайшого двору⁹, учасник наполеонівських війн, що брав участь майже в усіх відомих битвах кампанії 1812 р., нагороджений орденами та золотою шпагою “За хоробрість”.

На 1860 р. Браницьким належали 206 965 дес. землі та 40 740 кріпаків. Внаслідок поділу в 1860 р. спадку родини маєток Біла Церква (131 583 дес. землі) одержав молодший син Владислава Ксаверієвича – В. В. Браницький (1826–1884), предводитель дворянства Васильківського повіту, депутат Київського губернського комітету від Васильківщини, який втілював у життя реформу 1861 р. зі скасування кріпосного права¹⁰.

Останні власники Білої Церкви – дружина та дочка Владислава Браницького, в 1917 р. залишили місто після того, як мародери пограбували їхній маєток: “Все случилось, когда Мария Евстафьевна и Бичетта с остальными членами семьи сели завтракать. В это время группа людей, в том числе и солдат (Афтанази пишет – большевиков, но скорее всего это он рубанул с плеча – это была просто банда мародеров без всякой политики), ворвались в павильон, после чего началось что-то невообразимое. Происходившее можно обозначить одним словом – погром. Срезанные картины, разрубленная на части мебель, разбитые зеркала и стекла, поваленные статуи и разбитые вазы, сорванные шторы и грязь. Все, что было можно унести, они унесли. Так исчезли навсегда фарфоровые сервизы Sevres, сделанные на Императорском фарфоровом заводе и в Лиможе, сервизы из имения Потоцких в Барановке и другие. Ушло столовое серебро и позолоченное серебро, среди прочего были сервизы, сделанные французским мастером Jean Baptiste Odiete ещё для Александры Васильевны Браницкой, с выгравированными гербами Браницких и Энгельгардтов”¹¹. Згодом деякі речі Браницьких з’явилися в Києві. Можливо, серед них були і предмети срібного посуду, що нині знаходяться в музейній колекції.

На завершення слід зазначити, що згадані в цій публікації предмети столового срібла є чудовими зразками виробів майстрів золотої та срібної справи ХІХ ст., які були частиною української історії та життя відомих особистостей.

⁹ Там само.

¹⁰ Александрия. Конец истории // Путешествуя Историей [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://sergekot.com>. – Название с экрана.

¹¹ Там само.